

NADA GROŠELJ¹

Mark Tulij Ciceron: *O dolžnostih* (izbor)²

Stari Rimljani so dajali praktični aplikaciji filozofije prednost pred spekulacijo, zato je bila zanje najprivlačnejša veja te vede etika ali npravna filozofija, ki je učila, kakšno ravnanje vodi k uspehu in sreči. Prav na konec Ciceronovega ustvarjanja sodi etična razprava *O dolžnostih* (*De officiis*), ki je z izjemo nekaterih govorov proti Marku Antoniju (*Filipike - Philippicae*) njegov poslednji prispevek h književnosti. Gre za razpravo o osnovnih načelih moralne dolžnosti s praktičnimi smernicami, kako ravnati, spisano v obliki dolgega pisma avtorjevemu sinu Marku, tedaj študentu v Atenah. Sestavljajo jo tri knjige: v prvi in drugi knjigi, ki govorita o 'častnem' ali moralno dobrem in o vprašanju koristnosti, avtor tesno sledi grškemu stoiku Panajtiju z Rodosa, medtem ko je v sklepni knjigi o reševanju možnih konfliktov med tem, kar je moralno pravilno in kar je dozdnevno koristno, mnogo samostojnejši. Kot v drugih filozofskih spisih torej tudi tokrat črpa argumente predvsem iz grških virov, vendar jih razvija po svoje ter osvetljuje z zgledi iz zakladnice lastnih izkušenj in razgledanosti; z množico zgledov iz rimske zgodovine hoče tematiko približati rimski miselnosti in jo osmisliti za svoje sodobnike.

Delo je imelo izjemen vpliv na razvoj evropske misli: zgovoren je že podatek, da najdemo v svetovnih knjižnicah kar 700 srednjeveških rokopisnih kopij tega dela, kar ga po razširjenosti uvršča na drugo

¹ Dr. Nada Grošelj je samostojna prevajalka. E-naslov: nada-marija.groselj@guest.arnes.si.

² Prevod je pripravljen po izdaji: Walter Miller: *Cicero: De Officiis, Cicero in twenty-eight volumes*, Vol. 21, dvojezično, prevod in opombe, London / Cambridge, Mass., 1968. Celotno delo bo izšlo pri Študentski založbi v letu 2011.

mesto med antičnimi spisi. V srednjem veku je postalo temeljna moralna avtoriteta in spodbudilo tako številne komentarje kot tudi nastanek pomembnih novih filozofskih razprav. Renesansa ga je ustoličila kot eno najpomembnejših besedil za pouk moralne vzgoje v šolah; še na prehodu iz 18. v 19. stoletje so k diplomi na univerzi v Cambridgeu sodile disputacije, v katerih so se kandidati pogosto navezovali na moralne dileme, obravnavane v Ciceronovi razpravi.

Naš izbor prinaša odlomke iz vseh treh knjig. Odlomek iz prve naniza nekaj splošnih napotkov o pravilnem ravnanju in bontonu, sklene pa se z zanimivim vpogledom v rimsko hierarhijo poklicev. Odlomka iz druge in tretje pa se lotita tem, ki so še danes aktualne – problemov, ki so od nekdaj spremljali denacionalizacijo, in različnih pravnih vprašanj.

Iz prve knjige

[40,144] V ravnanju se moramo torej držati takega reda, da se bo, kakor v značajnem govoru, tudi v našem življenju vse skladalo in ujemalo med seboj; sramotno in zelo narobe je, če se pri resnem predmetu šalimo kot na gostiji ali načenjamo frivolne teme. Dobro je povedal Perikles; ko si je delil poveljstvo s pesnikom Sofoklom, sta se sestala zaradi skupne dolžnosti, tedaj pa je po naključju prišel mimo čeden fant. Sofokles je dejal: “O, kakšen lep fant, Perikles!” “Ne, Sofokles, poveljniku se spodobi, da ne kroti le rok, ampak tudi oči.” Toda ko bi bil Sofokles izrekel iste besede na pregledu atletov, si ne bi zaslužil opomina. Tako zelo pomembna sta pravi kraj in čas. Če bi, denimo, človek, ki ga čaka pravda, na poti ali na sprehodu tuhtal sam pri sebi ali zatopljeno razmišljal o čem drugem, ga nihče ne bi grajal, če pa bi počel isto na gostiji, bi napravil vtis neolikanca, ker se ne bi znal vesti priložnosti primerno.

[40,145] Hude kršitve olike, kot je prepevanje na forumu ali kakšna druga velika neumnost, same bodejo v oči, zato ne zahtevajo posebnih

opominov in predpisov. Pač pa se moramo skrbno izogibati na videz malenkostnim prekrškom, ki jih marsikdo niti ne opazi. Če plunka ali piščal zazveni le malo razglašeno, poznavalec to vselej opazi, prav tako pa moramo paziti, da ne zaškriplje kaj v našem življenju – in še dosti bolj, ker je uglašenost v dejanjih pomembnejša in boljša od uglašenosti v zvokih.

Kakor zaznajo ušesa glasbenikov pri plunki najmanjši odtenek, [41,146] bomo tudi mi, če hočemo biti ostrooki in skrbni opazovalci napak, pogosto veliko razbrali že iz malenkosti. Iz pogleda, iz spuščanja ali mrščenja obrvi, iz otožnosti, veselosti, smeha, govorjenja, molčečnosti, zvišanega ali znižanega glasu in podobnega bomo zlahka presodili, katera od teh kretenj je primerna, katera pa v nasprotju z dolžnostjo in naravo. Ni odveč iz ravnanja drugih presoditi, kakšna je posamezna kretnja in kaj pomeni, tako da se ji bomo sami izognili, če je v njej kaj nečastnega; iz tega ali onega razloga namreč napake prej opazimo pri drugih kot pri sebi. Pri pouku zato najlaže napredujejo tisti učenci, ki jih učitelji popravljajo z oponašanjem njihovih napak.

Kadar omahujemo pri izbiri med več vrstami dolžnosti, ni na- [41,147] robe, če pokličemo na pomoč učene ali izkušene ljudi ter jih povprašamo, kaj menijo o sleherni od njih. Večina se namreč v svojem mnenju nagiblje tja, kamor jih usmerja njihova narava; pri teh ne smemo biti pozorni le, kaj kdo svetuje, ampak tudi, kaj kdo misli in zakaj. Saj vsak slikar, kipar in celo pesnik postavi svoje delo na ogled javnosti, da bi lahko popravil nekaj, kar bi poželo splošno kritiko; vsak skuša dognati, sam pri sebi in s pomočjo drugih, kaj je napravil narobe. Prav tako se moramo ravnati po mnenju drugih tudi mi ter marsikaj storiti, opustiti, spremeniti in popraviti.

Glede dejanj, ki se godijo po uveljavljenih šegah in državnih [41,148] uredbah, ni kaj predpisovati; te so predpisi že same po sebi. Če sta Sokrat ali Aristip storila ali izjavila kaj v nasprotju s šegami in na-

vadami svojega mesta, si nihče ne sme zmotno domišljati, da je isto dovoljeno tudi njemu, kajti to svoboščino sta dosegla z velikimi in božanskimi vrlinami. Kiniški nauk pa je treba v celoti črtati, ker nasprotuje spoštljivi obzirnosti, brez katere nič ne more biti niti pravilno niti častno.

[41,149] Ljudi, ki slovijo po častnih in velikih delih, domoljube in tiste, ki so državi izkazali ali ji še izkazujejo usluge, moramo spoštovati in častiti, kakor bi bili nosilci kakega civilnega ali vojaškega dostojanstva. Prav tako moramo visoko ceniti starost, dajati prednost državnim uradnikom in razlikovati med državljanom in tujcem, pa tudi med tuji samimi glede na to, ali so prišli po zasebnih ali službenih opravkih. Skratka, da se ne spuščam v posameznosti: vesoljno zvezo in bratstvo vsega človeškega rodu moramo gojiti, varovati in ohranjati.

[42,150] O tem, katere obrti in poklice moramo šteti za plemenite in katere za nizkotne, so me poučili takole. Kot prvi so nezaželeni tisti poklici, s katerimi si nakopljemo mržnjo ljudi, denimo poklic carinikov in oderuhov. Neplemeniti in nizkotni so tudi poklici vseh plačancev, ki jih ne najemamo zaradi veščin, temveč za golo fizično delo; pri njih je plačilo sólo ara za sužnost. Za nizkotne moramo šteti tudi vse, ki kupujejo blago od trgovcev in ga takoj preprodajajo, saj ne bi ničesar zaslužili, ko ne bi izdatno lagali, lažnivost pa je najsramotonejša stvar na svetu. Prav tako se ukvarjajo z nizkotno veščino vsi rokodelci, ker delavnica ne more imeti v sebi ničesar plemenitega. Na najslabšem glasu pa so tiste obrti, ki strežejo čutnim užitek:

trgovci z ribami in slaščičarji,
mesarji, kuharji in ribiči
in perutninarji,³

³ Iz Terencijeve komedije *Evnuh*, 2. dejanje, 2. prizor, v. 256. Slov. prevod: Kajetan Gantar: *Publij Terencij Afričan: Evnuh*, prevod, spremna beseda in opombe, Maribor, 1987, 23.

kot pravi Terencij; k njim pridaj, če hočeš, še trgovce z mazili, plesalce in ves glumaški zbor.

Po drugi strani so tiste umetnosti, ki zahtevajo večjo izvedenost [42,151] ali prinašajo izjemno korist – na primer zdravilstvo, stavbarstvo, pouk častivrednih ved –, častne za ljudi, katerih stanu pristojijo. Trgovina mora, nasprotno, veljati za nizkotno, če je drobna; če pa je velika in obsežna, če uvaža na kupe blaga z vseh koncev sveta in jih brez goljufov razpečava na številna območja, je ne gre preveč grajati. Še več, če se trgovec nasiti – ali, bolje, zadovolji – z dobičkom ter s svojim imetjem vred krene iz pristanišča na deželo, kakor je tolikokrat krenil v prav to pristanišče z odprtega morja, ga lahko povsem zaslužno hvalimo. Od vseh pridobitnih dejavnosti pa je najboljše, najplodovitejše, najprijetnejše in svobodnjaka najdostojnejše opravilo kmetovanje; o tem sem dovolj povedal že v *Katonu starejšem*,⁴ zato boš v njem našel vse, kar sodi k temu vprašanju.

Iz druge knjige

Po drugi strani pa upravičeno uživa hvalo Arat iz Sikiona. Potem ko [23,81] so imeli njegovo mesto že petdeset let v oblasti tirani, je odpotoval iz Argov v Sikion, skrivaj vstopil v mesto in ga zavzel. V nepričakovanem napadu je ugnal tirana Nikokla, poklical nazaj šeststo izgnancev, ki so bili nekoč največji bogataši v mestu, in s svojim prihodom osvobodil državo. Opazil pa je velike težave v zvezi z imetjem in posestjo. Po eni strani se mu je zdelo nadvse krivično, da bi ljudje, ki jih je bil sam poklical iz izgnanstva, zdaj živeli v pomanjkanju, ker so se njihovega imetja medtem že polastili drugi. Po drugi strani pa se mu tudi posegati v petdesetletno posest ni zdelo preveč pošteno, ker je v tako dolgem času že mnogo posestev povsem zakonito menjalo lastnika z dedovanjem, nakupom ali doto. Zato je presodil, da jih zdajšnjim lastnikom ne sme odvzeti, ravno tako pa prejšnjih ne

⁴ *Katon starejši o starosti (Cato Maior de senectute)*, razdelki 51 s. s.

[23,82] sme pustiti brez zadoščenja. Sklenivši, da za ureditev položaja potrebuje denar, je oznanil, da namerava odpotovati v Aleksandrijo, in ukazal, naj do njegove vrnitve vse ostane kakor prej, sam pa se je urno podal k svojemu gostinskemu prijatelju Ptolomaju, ki je tedaj vladal kot drugi kralj po ustanovitvi Aleksandrije. Ko je pojasnil, da bi rad osvobodil domovino, in mu predstavil položaj, je kot ugleden mož zlahka dosegel, da ga je bogati kralj podprl z veliko denarno vsoto. Z njo se je vrnil v Sikion, pritegnil za svetovalce petnajst prvakov ter z njihovo pomočjo raziskal primere obojih – tistih, ki so zdaj sedeli na tujem imetju, in onih, ki so imetje izgubili. S cenitvijo premoženja mu je uspelo nekatere prepričati, naj raje sprejmejo denar in se umaknejo s posesti, druge pa, da se jim bolj izplača vzeti veliko odškodnino kakor dobiti nazaj svojo lastnino. Tako so se vsi razšli v lepi slogi brez najmanjše pritožbe.

[23,83] Res velik mož, vreden, da bi se rodil v naši državi! Tako se ravna s sodržavljani, ne pa, da sredi foruma zapičimo v tla kopje, kot smo videli že dvakrat, in prepustimo njihovo imetje klicarju na dražbi! Nasprotno pa je ta Grk, kot se je spodobilo modremu in odličnemu možu, menil, da mora poskrbeti za vse. In prav to je najvišja razumnost in modrost dobrega državljana: da ne razdvaja pravic sodržavljanov, temveč jih vse združuje pod isto pravičnostjo. “Naj živijo zastonj na tuji posesti.”⁵ Kako to? Tako da bom jaz kupil, zidal, čuval in imel stroške, ti pa boš užival mojo lastnino proti moji volji? Je mar kaj drugega, če enemu vzameš, kar je njegovo, drugemu pa podariš,

[23,84] kar je tuje? Kaj drugega pomeni odpis dolgov, kakor da si z mojim denarjem kupiš posestvo ti in ga zdaj imaš, jaz pa denarja nimam?

Iz tretje knjige

[12,49] Naj torej velja, da sramotno dejanje nikoli ni koristno, niti če z njim dosežeš nekaj, kar imaš za koristno; že sama misel, da bi bilo koris-

⁵ Ciceron domnevno citira enega od Cezarjevih odlokov.

tno kaj sramotnega, je pogubna. Toda kot sem dejal, se pogosto do- [12,50]
gaja, da korist po vsem videzu nasprotuje častnosti, zato je treba
skrbno paziti, ali ji res nasprotuje ali pa ju je moč združiti. V to vrsto
sodijo naslednja vprašanja. Vzemimo, da pošten mož pripelje iz
Aleksandrije na Rodos velik tovor žita v času, ko pri Rodošanih vla-
dajo pomanjkanje, lakota in velika draginja. Če ve, da je iz Aleksan-
drije izplulo več trgovcev, in če je med plovbo videl njihove ladje,
otovorjene z žitom, kako plujejo proti Rodosu, naj Rodošanom to
pove ali naj molči in jim proda svoje žito po čim višji ceni? V mislih
imam modrega in poštenega moža; zanima me, kako bi razmišljal
in preudarjal nekdo, ki Rodošanom ne bi prikrival resnice, ko bi imel
to za sramotno, vendar ni prepričan, ali je res sramotno.

V takih primerih ima Diogen iz Babilonije,⁶ velik in ugleden [12,51]
stoik, praviloma eno mnenje, njegov učenec Antipater, izredno pro-
doren mislec, pa drugo. Po Antipatrovem mnenju je treba razkriti
vse, tako da kupcu ne ostane skrita niti trohica tega, kar ve prodaj-
alec. Po Diogenovem mnenju pa je prodajalec dolžan opozoriti na
hibe zgolj toliko, kolikor zahteva civilno pravo, sicer pa poslovati
brez zahrbtnosti in – ker je pač prodajalec – blago čim bolje prodati.
“Blago sem pripeljal, postavil na ogled in ga prodajam – po nič višji
ceni kot ostali, morda celo po nižji, ker je zdaj večja ponudba. Komu
se tu godi krivica?”

Na drugi strani se zasliši Antipatrov argument: “Kaj govoriš? [12,52]
Tvoja dolžnost je skrbeti za dobrobit soljudi in služiti človeški
družbi; pogoji, pod katerimi si bil rojen, in načela tvoje narave, ki
jim moraš poslušno slediti, so, da bodi tvoja korist skupna korist in

⁶ Diogen iz Babilonije (ok. 230–150/140 pr. Kr.) je bil Zenonov naslednik na čelu stoiške šole v Atenah, najbolj znan po tem, da je l. 155 pr. Kr. prišel v Rim kot diplomatski atenski odposlanec skupaj z akademikom Karneadom in peripatetikom Kritolajem. Nasledil ga je njegov učenec Antipater iz Tarza (2. stol. pr. Kr.), ki je učil Panajtija.

obratno; pri tem pa boš ljudem prikrival, kolikšna ugodnost in izobilje se jim bližata?”

Diogen bo morda odgovoril takole: “Prikrivati je eno, molčati pa drugo; zdajle ti ničesar ne prikrivam, če ti ne povem, kakšna je narava bogov ali kaj je najvišje dobro, pa čeprav bi ti bilo to spoznanje v večjo korist kot novica, da je pšenici padla cena. Vendar ti nisem dolžan povedati vsega, kar bi bilo zate koristno slišati.”

[12,53] “Pa še kako si dolžan,” bo dejal Antipater, “če imaš le pred očmi, da so ljudje po naravi povezani v skupnost.”

“Saj imam,” bo odvrnil oni, “ampak mar v tej skupnosti ni zasebne lastnine? Tedaj sploh ne bi smeli ničesar prodati, temveč zgolj podariti.”

[13,53] Kot vidiš, v vsej razpravi nihče ne reče: “Sramotno gor ali dol, meni pride prav in zato bom naredil!” Ne: ena stran trdi, da je dejanje koristno, ne da bi bilo sramotno, druga pa, da je prepovedano prav zato, ker je sramotno.

[13,54] Vzemimo, da pošten mož prodaja hišo zaradi nekaterih hib, za katere ve sam, drugi pa ne – morda je nezdrava, pa velja za zdravo, morda ni znano, da se v vseh spalnicah pojavljajo kače, morda je slabo zgrajena in se utegne vsak hip porušiti, vendar tega ne ve nihče razen lastnika. Moje vprašanje se glasi: če prodajalec kupcem tega ne bi povedal in bi prodal hišo za mnogo višjo ceno, kot bi mogel pričakovati, mar bi ravnal krivično ali nepošteno?

[13,55] “Seveda,” pravi Antipater; “kaj drugega pa naj bo ‘zablodelemu ne pokazati poti’, kar se v Atenah kaznuje z javno osramotitvijo, če ne to, da pustiš kupca, naj se prenagli in si po pomoti nakoplje veliko izgubo? Še celo slabše je, kot če komu ne pokažeš prave poti, saj ga nalašč zavedeš.”

Diogen ugovarja: “Mar te je prisilil k nakupu, če te ni niti spodbujal? On je ponudil naprodaj nekaj, kar mu ni bilo pogodu, ti pa si kupil nekaj, kar ti je bilo pogodu. Ljudem se ne šteje za goljufijo niti,

če oglašajo svojo vilo kot dobro in dobro zgrajeno, čeprav ni ne eno ne drugo; še toliko manj pa, če je sploh ne pohvalijo. Če lahko kupec uporabi lastno presojo, kako naj ga prodajalec oslepari? Če ni treba jamčiti niti za vse izrečene trditve, mar je po tvojem treba jamčiti celo za neizrečene? Je še kakšna večja neumnost, kot da prodajalec razklada o hibah tega, kar prodaja? In kaj bi bil hujši nesmisel, kot če bi klicar po lastnikovem naročilu oznanjal: "Prodam nezdravo hišo?"

V nekaterih dvomljivih primerih, skratka, se ena stran poteguje [13,56] za častnost, druga pa prikazuje koristnost v taki luči, da ne bi bilo zgolj častno napraviti, kar se zdi koristno, ampak celo sramotno, če tega *ne* bi napravil. Prav to je razvpito nesoglasje med koristnim in častnim, ki se po vsem videzu tolikokrat pojavlja. Vendar moram o gornjih primerih tudi rzsoditi, saj ju nisem predstavil zgolj zato, da bi postavil vprašanje, ampak da bi poiskal rešitev. Torej: po [13,57] mojem mnenju niti trgovec z žitom niti prodajalec hiše ne bi smel ničesar prikriti niti Rodošanom niti svojim kupcem. Prikrivanje ni to, da nekaj zamolčiš, ampak da nekaj veš, pa zaradi lastnega dobička nočeš, da bi izvedeli tudi ljudje, ki bi jim to koristilo. Le kdo ne sprevidi, kakšne baže je to prikrivanje in kakšen človek bi posegel po njem? Prav gotovo ne odkrit, iskren, plemenit, pravičen, pošten mož, temveč prej premeten, potuhnjen, pregnan, sleparski, lokav, zvijačen star lisjak in lopov. No, ali si ni nekoristno naprtiti vseh teh in še drugih zmerljivk?

Če si torej zaslužijo grajo že ljudje, ki kaj zamolčijo, kako naj so- [14,58] dimo šele o tistih, ki se izrecno zlažejo? Rimski vitez Gaj Kanij, dokaj duhovit in izobražen človek, jo je nekoč mahnil v Sirakuze, ne po opravkih, ampak, kot je sam pripovedoval, na oddih. Večkrat je govoril, da bi rad kupil majhen nasad, kamor bi lahko vabil prijatelje in se zabaval brez vsiljivcev. Ko se je to razvedelo, mu je neki Pitij, ki se je v Sirakuzah ukvarjal z bančništvom, sporočil, da ima nasade, ki sicer niso naprodaj, vendar jih Kanij lahko uporablja kot svoje, če

želi; obenem ga je za naslednji dan povabil v nasade na večerjo. Kanij je obljubil, da pride. Nato je Pitij, ki je kot bankir užival veljavo pri vseh stanovih, sklical k sebi ribiče, jih zaprosil, naj naslednjega dne ribarijo pred njegovimi nasadi, in povedal, kaj hoče od njih. Ob dogovorjeni uri je prišel Kanij na večerjo. Pitij je imel pripravljeno bogato gostijo, pred njunimi očmi pa se je kar gnetlo čolnov; vsak ribič posebej je prinesel svoj ulov in vrgel ribe Pitiju pred noge.

[14,59] Tedaj Kanij vpraša: “Povej no, Pitij, kaj je to – toliko rib, toliko čolnov?”

Oni odvrne: “Nič čudnega! Na tem mestu so vse ribe, kar jih je v Sirakuzah, tu je vir sveže vode; tile ne bi mogli pogrešiti moje vile.”

V Kaniju se vname strast in od Pitija zahteva, naj mu nasade proda. Ta se sprva brani, toda Kanij, da ne bomo predolgi, doseže svoje. Neučakan in bogat, kakor je, kupi nasade za ceno, ki jo postavi Pitij, za povrh pa še opremo; svoje ime vpiše v poslovno knjigo in sklene posel. Naslednjega dne povabi prijatelje, sam pa pride malce prezgodaj. O čolnih ne duha ne sluha! Zato pobara najbližjega soseda, ali imajo ribiči praznik, da ni nobenega na spregled.

“Ne da bi vedel,” odvrne sosed, “ampak tukaj ponavadi nihče ne ribari. Zato sem se včeraj čudil, kaj neki se je zgodilo.”

[14,60] Kaniju zavre kri; toda kaj bi? Takrat moj kolega in prijatelj Gaj Akvilij⁷ še ni bil uvedel pravnih obrazcev proti goljufiji. Kadar so ga vpraševali, kaj pomeni ‘goljufija’ v teh obrazcih, je odgovarjal: “Kadar hliniš eno, delaš pa drugo.” Imenitno povedano, kot se spodobi strokovnjaku za opredelitve! Torej so Pitij in vsi drugi, ki delajo eno, hlinijo pa drugo, verolomni, nepošteni in lokavi; iz tega sledi, da nobeno njihovo dejanje ne more biti koristno, ker je omadeževano s toliko hibami.

⁷ Gaj Akvilij Gal je bil Ciceronov so-pretor. Kot eden vrhovnih rimskih sodnikov je vnesel v svoj edikt – in tako tudi v rimsko pravo – pomembne izboljšave v boju proti goljufijam.

Če je Akvilijeva opredelitev pravilna, moramo odpraviti pretvarjanje in prikrivanje na vseh področjih vsakdanjega življenja. Poštenjak torej ne bo niti hlinil niti prikril ničesar, da bi kaj kupil ali prodal po ugodnejši ceni. Vrhu tega je bila 'goljufija' kazniva že po starih zakonih, na primer zloraba varuštva po *Zakonih dvanajstih plošč* in sleparjenje mladoletnih oseb po Pletorijevem zakonu,⁸ pa tudi brez zakonov, v sodnih obravnavah, pri katerih se doda izraz EX FIDE BONA ("po načelu dobre vere in poštenja"). Pri ostalih obravnavah se najbolj odlikujeta naslednja izraza: pri razsojanju o vrnitvi dote MELIUS AEQUIUS ("kot bo najbolje in najpravičneje"), pri tožbi za vrnitev zastavljene lastnine pa UT INTER BONOS BENE AGIER ("kakor se med poštenjaki posluje pošteno"). Kako torej? Ali je pri ravnanju, "kot bo najbolje in najpravičneje", prostor za kakršno koli goljufijo? Ali je pri določilu "kakor se med poštenjaki posluje pošteno" mogoče ukreniti kaj goljufivega in lokavega? Goljufija je v pretvarjanju, kot pravi Akvilij. Torej moramo iz sklepanja poslov odpraviti sleherno nepoštenost; prodajalec ne bo pripeljal navideznega kupca, ki bi s svojimi ponudbami višal ceno, kupec pa ne takega, ki bi jo z nizkimi ponudbami držal pri tleh. Če se bo treba izjasniti o ceni, jo bosta oba navedla zgolj enkrat. Ko je Kvint Scvola, Publijev sin, hotel slišati dokončno ceno posestva, ki ga je kupal, in jo je prodajalec imenoval, je odvrnil, da ga sam ceni više, in navrgel še sto tisoč sestercijev. Njegovemu dejanju nihče ne odreka poštenja, pač pa trdijo, da ni bilo modro – kot če bi nekaj prodal ceneje, kot bi lahko. Tu se torej kaže tista pogubna predstava, po kateri veljajo za poštene nekateri, za modre pa drugi; pod njenim vplivom je Enij zapisal: "Zaman je moder, kdor si sam ne zna po-

⁸ Pletorijev zakon (192 pr. Kr.) je prvi potegnil ločnico med mladoletnimi (do 25. leta) in polnoletnimi osebami. Za goljufijo, izvršeno nad mladoletnikom, je določil visoko globo in javno osramotitev, pa tudi razveljavil vse pogodbe, ki bi jih utegnili skleniti mladoletniki brez privoljenja uradnega varuha.

magati.”⁹ To seveda povsem drži, ko bi se le mogla z Enijem zediniti, kaj pomeni ‘pomagati’.

[15,63] Kot vidim, Panajtijev učenec Hekaton z Rodosa v knjigah o dolžnostih, ki jih je posvetil Kvintu Tuberonu, pravi takole: “Moder človek naj sicer ne stori ničesar v nasprotju s šegami, zakoni in uredbami, vendar naj obenem skrbi za svoje premoženje. Saj si ne želimo biti bogati zgolj zaradi sebe, ampak zaradi otrok, sorodnikov, prijateljev, najbolj pa države. Premoženje posameznikov je namreč bogastvo države.” Njemu Scevolovo dejanje, ki sem ga omenil malo prej, nikakor ne bi moglo biti po volji, saj pravi, da se bo pri iskanju dobička izognil zgolj tistemu, kar je prepovedano. Tak človek si ne zasluži niti posebne hvale niti hvaležnosti.

[15,64] Toda če sta tako pretvarjanje kot prikrivanje ‘goljufija’, je hudo malo poslov, pri katerih ne bi bilo nič te ‘goljufije’, in če je ‘poštenjak’ nekdo, ki pomaga, komur more, in nikomur ne škoduje, bomo takega ‘poštenjaka’ zelo težko našli.

Skratka, grešiti nikoli ni koristno, ker je vselej sramotno; ker pa je vselej častno, da je človek pošten, je poštenje vselej koristno.

[16,65] Zakon o nepremičninah v našem civilnem pravu določa, da mora prodajalec pri prodaji povedati za vse hibe, za katere ve. Po *Zakoni dvanajestih plošč* bi bilo sicer dovolj, da plača odškodnino zgolj za hibe, ki jih izrecno navede, medtem ko za tiste, ki jih izrecno zanika, odšteje dvojno globo. Toda pravni strokovnjaki so določili kazen tudi za zamolčanje; za vsakršno pomanjkljivost pri nepremičnini – tako so sklenili –, ki jo prodajalec pozna, vendar je ne navede poimensko,

[16,66] mora plačati odškodnino. Ko so hoteli avgurji¹⁰ z utrdbe¹¹ opazovati

⁹ Iz Enijeve tragedije *Medeja*.

¹⁰ Avgur je bil v Rimu vedeževalski svečenik, ki je opazoval let, oglašanje in zobanje ptic ter iz teh znamenj razbiral, ali bogovi odobravajo nameravano dejanje ali ne.

¹¹ ‘Utrdba’ (*Arx*) se je imenoval severni vrh Kapitolijskega griča; drugi, južnejši vrh je bil Kapitol.

ptičji let, so ukazali Tiberiju Klavdiju Centumalu, ki je imel hišo na griču Celiju, naj poruši dele, ki jim s svojo višino zastirajo razgled. Klavdij je, ne bodi len, ponudil hišo naprodaj [in jo prodal]; kupil jo je Publij Kalpurnij Lanarij. Ta je dobil od avgurjev isti razglas. Štrleče dele je porušil, toda ko je zvedel, da je ponudil Klavdij hišo naprodaj že po tem, ko so mu avgurji ukazali te dele podreti, ga je prignal pred razsodnika,¹² QUICQUID SIBI DARE FACERE OPORTERET EX FIDE BONA – “kar koli mu že mora [toženec] dati ali storiti po načelu dobre vere in poštenja”. Razsodbo je izrekel Mark Katon, oče našega Katona¹³ (kot namreč druge imenujemo po očetih, moramo tega, ki je rodil tako bleščečo luč, imenovati po sinu) – skratka, mož je kot sodnik oznanil: “Ker je pri prodaji vedel za ta ukaz, vendar zanj ni povedal, mora kupcu povrniti škodo.”

Tako je vpeljal načelo, po katerem sodi k dobri veri tudi, da [16,67] prodajalec obvesti kupca o vsaki pomanjkljivosti, za katero ve. Če je razsodil prav, ne bi ravnal prav niti naš trgovec z žitom niti prodajalec nezdrave hiše, ko bi molčal. Vseh primerov, kjer lahko pride do zamolčanja, sicer ni mogoče zajeti v civilno pravo, toda pri tistih, ki so vendarle našli pot vanj, se sodniki skrbno držijo zakona. Najin sorodnik Mark Marij Gratidijan je prodal Gaju Sergiju Orati isto hišo, ki jo je pred nekaj leti sam kupil od njega. Hiša je bila obremenjena s služnostjo, toda Marij pri prodaji tega ni povedal. Stvar je prišla na sodišče. Orato je zastopal Kras, Gratidijana pa Antonij. Kras se je zavzemal za črko zakona, češ: “za hibo, ki jo je vede zamolčal, mora prodajalec plačati odškodnino”, Antonij pa za načelo pravičnosti: “ta hiba Sergiju ni bila neznana (saj je prej sam prodal isto hišo), zato ni bilo treba nobenih besed;

¹² Razsodnik (*arbiter*) ni bil nastavljen po zakonu, ampak sta ga v starejši dobi izbrali sprti stranki, pozneje pa pretor. Razsojal je po svoji vesti in poštenju, sodnik (*iudex*) pa po pisanih zakonih.

¹³ Tj. Katona Utičana.

pa tudi prevaran ni bil, saj je vedel, v kakšnem pravnem položaju je njegov nakup”.

[16,68] Čemu ti pripovedujem vse to? Ker ti hočem dopovedati, da naši predniki niso odobravalı zvitorepcev.